

Bronisław Micherda

Małgorzata Szulc

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Współczesne uwarunkowania kwantyfikacji w rachunkowości

1. Wprowadzenie

Rachunkowość jako uniwersalny system informacyjno-kontrolny o wielowiekowej historii, powszechnie uznawanym dorobku teoretycznym i niekwestionowanych walorach praktycznych znajduje się w ustawicznej ewolucji wskazującej na jej rozwój. Wiele nowych wątków ewolucji rachunkowości wynika z szybkiego rozwoju stosunków rynkowych, a także swoistego kryzysu zaufania do informacji pochodzących między innymi z rachunkowości. Niekwestionowanym celem rachunkowości jest tworzenie wiarygodnego obrazu działalności podmiotów, głównie w postaci sprawozdania finansowego oraz ocen i opinii o tym sprawozdaniu. Dla realizacji tego celu fundamentalne znaczenie ma poprawna kwantyfikacja wartości przejawów życia gospodarczego.

Celem opracowania jest wskazanie istotnych, wybranych uwarunkowań wyceny zasobów i rezultatów działalności gospodarczej w mierniku wartościowym. Zasadniczą tezą jest wskazanie złożoności tego problemu w warunkach gospodarki rynkowej, a także zwrócenie uwagi na rozwiązania w tym zakresie w rachunkowości.

2. Przesłanki kwantyfikacji życia gospodarczego

Próby kwantyfikacji przejawów działalności gospodarczej są widoczne od najdawniejszych czasów. Dowodzą tego chociażby pouczenia zawarte w Starym

Testamencie w księdze Mądrość Syracha: „Cokolwiek przekazujesz, niech będzie pod liczbą i wagą, a dawanie i odbieranie – wszystko na piśmie” [*Pismo Święte...* 1982, s. 830]¹. Dopiero rachunkowość wykorzystwała w pełni ideę pomiaru. Równocześnie zauważyć trzeba, że kwantyfikacja „w liczbie i wadze” przybrała bardziej wymagającą formę kwantyfikacji „w wartości”, a w perspektywie „w wartości godziwej”². Dlatego słusznie traktuje się rachunkowość jako „teorię i system pomiaru wartości ekonomicznej pomnażanej w procesie gospodarowania” [Dobija 1997, s. 15]. Należy również zgodzić się w pełni z tezą, że „System rachunkowości zawsze jest uwarunkowany systemem prawnym obowiązującym w państwie, które określa jednostkę pieniężną jako miarę wartości oraz podstawowe zasady rachunkowości. Między stanem państwa, stanem gospodarki a systemem rachunkowości istnieje ścisła zależność” [Dobija 1997, s. 15].

Podstawą rozwoju rachunkowości były praktyczne potrzeby mierzenia zjawisk gospodarczych, potrzeby rachunku ekonomicznego (por. [Hendriksen i van Breda 2002]). Początki rachunku ekonomicznego są zbieżne z powstaniem rachunkowości. W okresie rozwoju na szerszą skalę stosunków towarowo-pięniężnych powstały warunki ekonomiczne rodzące potrzebę tego rachunku, głównie zaś [*Podstawy rachunkowości...* 2005, s. 12–13]:

- wyodrębnienie się oddzielnych podmiotów gospodarujących i rozpowszechnienie ich działalności,
- kwantyfikacja celu i środków działalności gospodarczej, tj. ich wymierność i współmierność, za pomocą jednostek pieniężnych,
- racjonalizacja działalności gospodarczej, tj. oparcie jej na zasadzie gospodarności,
- odpowiednia skala działalności gospodarczej i związane z tym potrzeby informacyjne.

Warunki te powodują konieczność, a zarazem stwarzają możliwość stosowania rachunku pieniężnego w odniesieniu do majątku, kapitałów, przychodów, kosztów i wyników. Pojawia się – oparta na idei kwantyfikacji wartości – rachunkowość, która umożliwia syntetyczną ocenę działalności jednostek gospodarczych.

¹ Inny współczesny przekład księgi Mądrość Syracha podaje zaś: „Ale tych oto rzeczy się nie wstydz (...) usuwania prochu z wagi ciężarowej i ręcznej (...) ustalania ceny z handlarzem (...) własnoręcznego wykazu rzeczy powierzonych, pisemnego wykazu wszystkiego, co wydajesz i bierzesz (...)” [*Biblia...* 2009, s. 565–566].

² Kategoria „wartość godziwa” pojawiła się w odległej historii w myśli filozoficznej, religijnej i ekonomicznej. Cena godziwa, sprawiedliwa, widoczna jest w poglądach Arystotelesa, św. Tomasza z Akwinu, papieża Aleksandra III, który wprowadził do prawa kanonicznego w XII w., w kanonie „Placuit”, doktrynę właściwej ceny (*just price*). Koncepcję sprawiedliwej ceny rozważali klasycy myśli ekonomicznej: A. Smith, D. Ricardo, K. Marks, a wspólną jej ideą była ekwiwalentność wymiany (w tym wynagrodzenia za pracę najemną) – por. [Dobija 2006, s. 147].

3. Wartość godziwa

Proces globalizacji gospodarki światowej kieruje coraz wyraźniej nasz system rachunkowości w stronę stosowania światowych rozwiązań w zakresie wyceny majątku i kapitałów, w tym również ujętych w regulacjach światowych (por. [Szychta 1996]). Charakterystyczną cechą tych rozwiązań jest wycena w wartości godziwej. Wartość godziwa według polskiego prawa o rachunkowości jest to kwota, za jaką dany składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie uregulowane na warunkach transakcji rynkowej, pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi, niepowiązanymi ze sobą stronami [Ustawa... 2011, art. 28, ust. 6]. Wydaje się, że tak określona podstawa wyceny wskazuje na próbę jej obiektywizacji i urynkowienia, co czyni ją bardziej przydatną dla uczestników rynku kapitałowego.

Prawdopodobnie bez wpływu na polskie prawo bilansowe nie pozostanie propozycja Komisji Europejskiej nowelizacji dyrektyw Unii Europejskiej dotyczących rachunkowości polegającej na umożliwieniu wyceny w wartości godziwej. Propozycja ta stanowi reakcję na wydarzenia na światowych rynkach oraz tendencje w przyjętych bądź znowelizowanych ostatnio międzynarodowych standardach rachunkowości. Liczy się, że dzięki tym zmianom podmiotom europejskim pozyskującym kapitał poza Unią łatwiej będzie spełnić wymogi sprawozdawcze obowiązujące na międzynarodowym rynku kapitałowym, co wyrówna ich szanse w konkurencji na tym rynku [*Propozycja wprowadzenia...* 2000]. W świetle powyższych okoliczności oczywisty wydaje się fakt, że wartość godziwa pojawiła się w znowelizowanej ustawie o rachunkowości.

Wprowadzenie wartości godziwej było odpowiedzią na potrzeby informacyjne inwestorów, dla których informacje w zgodzie z zasadami kosztu historycznego oraz ostrożności nie są w pełni użyteczne. Wartość godziwa jest substytutem wartości rynkowej do wyceny pozycji sprawozdawczych wszędzie tam, gdzie nie istnieje rynek aktywny (por. [Hasik 2005, s. 168]). Konsekwencją coraz szerszego zastosowania wyceny w wartości godziwej jest konieczność ujawnienia na mocy MSSF kluczowych przyczyn niepewności szacunków wartości źródła znaczącego ryzyka korekt wartości bilansowych w trakcie kolejnego roku obrotowego (por. [Hass-Symotiuk i Mućko 2005]). Brak aktualnych cen rynkowych powoduje, że wycenę przeprowadza się w oparciu o modele, np. model zdyskontowanych przepływów pieniężnych. Poziom parametrów stosowanych w tych modelach może być przedmiotem subiektywnej opinii zarządu. Mogą one również zależeć od zmiennych warunków rynkowych.

Wyrazem coraz większego zainteresowania wartością godziwą w światowych regulacjach rachunkowości jest wydanie 12 maja 2011 r. przez Radę Międzynarodo-

dowych Standardów Rachunkowości MSSF nr 13 „Wycena wartości godziwej”³ zawierającego wskazówki w zakresie wyceny wartości godziwej na potrzeby wszystkich innych standardów, który wejdzie w życie 1 stycznia 2013 r. Według tej regulacji wartość godziwą definiuje się jako „kwotę, jaką jednostka otrzymałaby za sprzedaż składnika aktywów lub zapłaciła za przekazanie zobowiązania w rutynowej transakcji dokonanej między uczestnikami rynku na dzień wyceny”. Jeżeli nie ma możliwości bezpośredniej obserwacji transakcji na rynku, MSSF 13 wskazuje trzy techniki, które można zastosować przy ustalaniu wartości godziwej (rynkowa, dochodowa, kosztowa).

Należy dodać, że MSSF 13 wymaga odpowiedniego ujawnienia informacji ilościowych i jakościowych dotyczących wyceny w wartości godziwej (trzy poziomy hierarchii wartości – dane w pełni obserwowalne, dane obserwowalne bezpośrednio lub pośrednio, dane nieobserwowalne).

Coraz szersze wykorzystanie w wycenie wartości godziwej kieruje uwagę na aspekt etyczny współczesnej rachunkowości. Oznacza to równocześnie akceptację zasad etycznych określonych przez Kodeks etyki zawodowych księgowych IFAC [*Kodeks...* 2011].

Realizując misję IFAC, którą jest służba na rzecz interesu publicznego, zarząd IFAC powołał Radę Międzynarodowych Standardów Etycznych dla Księgowych, która ustanowiła wymogi etyczne dla zawodowych księgowych. Kodeks etyki zawodowych księgowych składa się z trzech części (A – Ogólne zastosowanie kodeksu, B – Zawodowi księgowi wykonujący wolny zawód, C – Zawodowi księgowi zatrudnieni w jednostkach gospodarczych) [*Kodeks...* 2011]. Część A określa podstawowe zasady etyki zawodowej i zawiera założenia koncepcyjne, części B i C opisują zastosowanie założeń koncepcyjnych pewnych sytuacjach. Na szczególną uwagę zasługują, zwłaszcza w kontekście zastosowania w wycenie wartości godziwej, podstawowe zasady odpowiednio rozwijane w kolejnych rozdziałach Kodeksu: uczciwość (110), obiektywizm (120), zawodowe kompetencje i należyta staranność (130), zachowanie tajemnicy informacji (140), profesjonalne postępowanie (150).

Również Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, staraniem Komisji Zasad Etyki i Profesjonalizmu Zawodu Księgowego Rady Naukowej SKwP, z okazji stulecia organizacji księgowych na ziemiach polskich przyjęło w czerwcu 2007 r. Kodeks zawodowej etyki w rachunkowości [*Kodeks...* 2007]. Do wdrażania zasad tego kodeksu powołano Komisję Etyki, by działała na rzecz jego sygnatariuszy i prowadziła tzw. bank dylematów etycznych.

³ <http://www.iasplus.com/europe/1106plifrsnewsletter.pdf>.

4. Poprawna wycena jako podstawa szerokiego wykorzystania rachunkowości

Walorem rachunkowości, wyznaczającym jej wagę w gospodarce, jest metoda bilansowa. Polega ona na rozpatrywaniu działalności gospodarczej jednocześnie z dwóch przeciwstawnych punktów widzenia. W wyniku takiego podejścia powstają dwie grupy wielkości, które charakteryzują działalność gospodarczą. Gospodarowanie ma bowiem podwójny charakter, rzeczowy i finansowy. Ruchowi rzeczy towarzyszy zawsze przepływ wartości, co prowadzi do ruchu pieniądza. Podwójny charakter gospodarowania sprawia, że te dwa punkty widzenia zostały przyjęte jako podstawa metody bilansowej. Za jej pomocą można charakteryzować gospodarowanie od strony rzeczowej i finansowej, wyróżniając majątek i kapitały. Wielkości te są wyrażone w mierniku wartościowym, w pieniądzu, pełniącym rolę wspólnego mianownika. Dotyczą one jednak tych samych zasobów, które jedynie rozpatrywane są w dwóch różnych przekrojach. Kapitały, jako odpowiednik wartości zaangażowanych składników majątkowych, są równocześnie specyficznym ich odzwierciedleniem. Składniki majątkowe zaś są formami lokaty kapitału, czyli zasobami, które rokują osiągnięcie korzyści, pomnożenie kapitałów.

Racjonalne gospodarowanie musi posiadać odpowiednią „bazę informacyjną”. Obecnie obserwuje się jednak swoisty kryzys wiarygodności systemu informacyjnego określanego mianem tzw. rachunkowości kreatywnej. A. Kamela-Sowińska [2003] wskazuje na kilka powodów kryzysu tej wiarygodności, m.in. brak etyki i konflikt lojalności, brak publicznych instytucji nadzoru. Twierdzi też, że zaostrzone sankcje karne za przestępstwa księgowo i stworzone nowe instytucje nadzoru w niektórych krajach nie rozwiążą problemu.

Reakcją na zaistniałą w świecie sytuację były stosowne raporty – np. raport SOX [Jackson 2008], i nowelizacje regulacji prawnych w zakresie poprawy kontroli jakości badania sprawozdania finansowego⁴. Analizie problemu poświęcono zaś obszernie opracowania za granicą⁵. W polskiej literaturze fachowej pojawił się bogaty nurt opracowań poświęconych naturze błędów i oszustw księgowych⁶,

⁴ Np. gruntownej przebudowy tzw. VIII dyrektywy UE. Międzynarodowa Federacja Księgowych (IFAC) doprowadziła też do zmiany i znacznego rozszerzenia (112 paragrafów i 44 strony druku) MSRF nr 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta za uwzględnienie podczas badania sprawozdania finansowego możliwości popełniania oszustw”. Standard ten wszedł w życie od 1.01.2005 [MSRF 2005, s. 285–333].

⁵ Wskazać tu można np.: rozdział 5 książki noblisty z 2001 r. J.E. Stiglitz [2006], przywołaną wyżej książkę C.W. Jacksona [2008].

⁶ Świadczą o tym publikacje książkowe, np. [Wąsowicz 2005; Kutera, Hołda i Surdykowska 2006; Gut 2006; Schneider 2007; Hulicka 2008; Kutera i Surdykowska 2009; Piaszczyk 2011, rozdz. 2].

jak i prace podkreślające walory i uwarunkowania rachunkowości w dążeniu do wiarygodności sprawozdania finansowego [Micherda 2006].

Kluczem do zrozumienia istoty rachunkowości kreatywnej jest to, że pomiar dokonywany w rachunkowości nie jest w pełni obiektywny (por. [Surdykowska 2003, s. 28]). Rachunkowość kreatywna może zaś dotyczyć następujących grup zjawisk [Surdykowska 2003, s. 29]:

- kreatywności, jako naturalnego, zgodnego z prawem, elementu twórczego w wykorzystaniu wyobraźni i wiedzy „producenta” sprawozdania finansowego w podejmowaniu decyzji co do sposobu liczenia, który najlepiej spełnia wymogi wynikające z dążenia do ujawniania w sprawozdaniu finansowym wiarygodnych informacji,

- unikania określonych skutków regulacji obowiązujących w rachunkowości poprzez zastosowanie technik, które pozwalają na dokonanie pomiaru zgodnie z interesem producenta informacji,

- włączenia do sprawozdania finansowego pozycji, które nie były dotychczas przedmiotem regulacji, co pociąga za sobą istotne zmiany w praktykach pomiaru w porównaniu ze stosowanymi wcześniej,

- braku określonych pozycji w sprawozdaniu finansowym, prezentowania niektórych pozycji niezgodnych ze stanem faktycznym i tym podobnych działań, które wiążą się bezpośrednio z oszustwami.

Prowadzi to do wniosku, że liczenie kreatywne jest stałą cechą rachunkowości, a „czyste” rachunkowości normatywnej nie ma. Rachunkowość kreatywna oznacza zaś wykorzystanie tego zakresu wolności przez producentów sprawozdania finansowego, który wynika z braku odpowiednich wzorców, standardów, reguł i procedur, stanowiących podstawę podejmowania decyzji w ramach głównych etapów procesu tworzenia informacji w sprawozdaniu finansowym: uznawania, wyceny, ujawniania i prezentacji. Podobnie jak w przypadku każdego rodzaju wolności, może być ona wykorzystywana:

- zgodnie z prawem, czyli przy dążeniu do tworzenia w sprawozdaniu finansowym rzetelnego obrazu potencjału oraz dokonania jednostki gospodarczej,

- niezgodne z prawem, czyli do celowego wprowadzenia w błąd użytkowników sprawozdania finansowego (por. [Surdykowska 2003, s. 30]).

W historycznym rozwoju rachunkowości obserwuje się nieustanną walkę w obronie wiarygodności; nie bez znaczenia jest jednak konieczność określenia w „języku rachunkowości” nowych zagadnień, wynikających głównie z jej zbliżenia do problematyki dynamicznie rozwijającego się rynku kapitałowego. W konsekwencji sprawozdanie finansowe jest w coraz większym stopniu zbiorem informacji ustalanych szacunkowo.

Jeżeli podstawowym zadaniem rachunkowości jest tworzenie wiarygodnego obrazu działalności jednostki gospodarczej prezentowanego w postaci sprawoz-

dania finansowego oraz ocen i opinii z nim związanych, to problem odnosi się do rachunkowości, analizy finansowej oraz rewizji finansowej. Rzetelna rachunkowość jest bowiem gwarantem wiarygodnego sprawozdania finansowego. Poprawna analiza finansowa na tej podstawie tworzy przydatne oceny o potencjale i dokonaniach jednostki gospodarczej. Obiektywna rewizja finansowa jest zaś podstawą kompetentnych opinii o obrazie działalności gospodarczej.

5. Subiektywizm i względność wyceny w rachunkowości

Problem wiarygodności informacji ma również głęboką naturę wynikającą z istoty wyceny w rachunkowości. Wielkości sprawozdawcze pochodzące z rachunkowości wyrażone są wartościowo. Immanentną cechą rachunkowości jest kwantyfikacja przedmiotu obserwacji w wartości, czyli wycena. Wycena oznacza pomiar, w którym wykorzystuje się cenę. Operując tym pojęciem, wskazuje się równocześnie na rodzaj zastosowanego miernika, ponieważ cena jest pieniężnym wyrazem wartości. Termin „wartość” używany jest w tym przypadku w znaczeniu umownym, wynikającym z przyjęcia cen jako mierników wartości przedmiotu obserwacji rachunkowości. Wyrażona w cenach wartość różni się od wartości realnej, obiektywnie istniejącej w danych warunkach o tyle, o ile relacje zastosowanych cen odchylają się od relacji wartości. Tak rozumiana wycena, jako pomiar wielkości charakteryzujących przebieg i wyniki działalności gospodarczej, warunkuje i wspomaga walory poznawcze metody bilansowej poprzez kwantyfikację i sprowadzenie do wspólnego mianownika cech jej przedmiotu obserwacji.

Wspomniane różnice (deformacje) w wycenie mają swoje przesłanki o różnym stopniu oddziaływania na realność danych sprawozdawczych, a tym samym ich przydatności w tworzeniu wiarygodnego obrazu działalności gospodarczej podmiotu oraz ocen i opinii z nim związanych. Za przyczyny deformacji wielkości sprawozdawczych, które nieznacznie utrudniają wykorzystanie informacji sprawozdawczych, uznać można subiektywizm i względność wyceny.

Zarówno teoria, jak i praktyka rachunkowości w okresie kilkusetletniego rozwoju ukształtowały zasady, które znajdują zastosowanie w systemie rachunkowości i stanowią założenia tego systemu. Określane są one z reguły terminem „nadrzędne zasady rachunkowości”. Istnieje wiele koncepcji ich interpretacji i prezentacji [*Podstawy rachunkowości...* 2005, s. 23–29].

Analiza światowych i europejskich norm rachunkowości pozwala na stwierdzenie, że zasady rachunkowości nie zostały ujęte w postaci odrębnego standardu czy dyrektywy. Można jednak z treści tych norm wyprowadzić pewne zasady nadrzędne, które są honorowane powszechnie i charakteryzują system. Najważ-

niejsze z nich to: zasada podstawy memoriałowej, zasada kontynuacji działania, zasada wiernego obrazu, zasada ostrożności, zasada periodyzacji, zasada podmiotowości. Na pierwszym miejscu wskazywać należy zasadę memoriału i zasadę kontynuacji działalności. Obydwie te zasady eksponowane są przez tzw. ramy koncepcyjne międzynarodowych standardów rachunkowości i MSR 1.

Przyjęte przez jednostkę gospodarczą zasady rachunkowości należy stosować w sposób ciągły, dokonując w kolejnych okresach jednakowego grupowania operacji gospodarczych, wyceny majątku i kapitałów, ustalania wyniku finansowego i sporządzania sprawozdań finansowych. Zmiana tych zasad wymaga wykazania skutków w odpowiednim sprawozdaniu finansowym. Tak więc nadrzędne zasady rachunkowości wpływają, choć w różnym stopniu, na zagadnienie wyceny w rachunkowości. Prowadzi to w konsekwencji do tego, że obraz rzeczywistości tworzony w rachunkowości jest w pewnym sensie „subiektywny”.

Względność wyceny oznacza akceptowanie rozbieżności między wielkością wynikającą z wyceny a realną wartością. Problemem dyskusyjnym jest zagadnienie możliwości i granic osiągania pełnej dokładności wyceny oraz dopuszczanie uproszczeń w tym zakresie. Wskazać można wiele przyczyn, które powodują owe rozbieżności. Niedokładności wyceny spowodowane są głównie: właściwościami przedmiotu wyceny, niedoskonałością cen, uproszczeniami i rozwiązaniami umownymi w rachunkowości, zastosowaniem szacunku, błędem lub spekulacją.

Względność wyceny bilansowej powoduje też zastosowanie w rachunkowości wielkości szacunkowych, a także błędy i spekulacyjne działanie. Rachunkowość dopuszcza w swych rozwiązaniach możliwość podejmowania działań wyprzedzających zdarzenia rzeczywiste. Ma to z reguły na celu przygotowanie jednostki gospodarczej do możliwych do przewidzenia sytuacji. Działania te muszą opierać się na wielkościach przewidywanych, mogących różnić się od rzeczywistych, a więc w istocie powodujących zniekształcenie wyceny. Rozległy zakres działań w rachunkowości nie pozwala uniknąć błędów, i to niezależnie od formy i techniki jej prowadzenia.

6. Deformacje systemowe prezentacji wartości w rachunkowości

Deformacje systemowe są wynikiem świadomego działania w zakresie prezentacji wielkości sprawozdawczych w celu wzbogacenia treści informacji pochodzących z rachunkowości. Jest to możliwe poprzez powołanie i wprowadzenie do ksiąg rachunkowych tzw. korekt. Wartość przedmiotu obserwacji kont księgowych stwarza możliwość jego uszczegółowienia poprzez pionowy podział kont,

polegający na wyodrębnieniu części wartości przedmiotu obserwacji na odrębne konta. Wartość przedmiotu obserwacji konta dzielonego jest w tej sytuacji ujmowana w rozbiciu na część zasadniczą i części uzupełniające, zwane korektami. Przesłanki uzasadniające dokonanie pionowego podziału kont wynikają z potrzeb sprawozdawczości finansowej. Powołanie i wprowadzenie do ksiąg rachunkowych korekt ma swoje uzasadnienie w konieczności rozwiązania zarówno zagadnień szczegółowych, jak i zagadnień o charakterze ogólniejszym, istotnych dla funkcjonowania rachunkowości.

Wskazać tu można na szeroko wykorzystywaną w rachunkowości specyficzną grupę kont korygujących wartość kapitałów własnych – grupę kont wynikowych. Znaczenie obserwacji wyników finansowych, a także wielkości kształtujących te wyniki, tj. koszty i przychody, powoduje, że konta wynikowe zajmują istotne miejsce w budowie systemu rachunkowości. Należy zauważyć, że rynkowy sposób gospodarowania akcentuje wyraźnie szereg dalszych, szczegółowych korekt w prezentacji wartości kapitałów własnych. Są to takie korekty, jak: należne wpłaty na kapitał podstawowy, kapitał przewyższający (agio), kapitał z aktualizacji wyceny.

7. Istota i przesłanki deformacji inflacyjnych wyceny w rachunkowości

Inflacyjne deformacje wyceny wiążą się bezpośrednio z poprawnym ustaleniem niezwykle istotnej dla analizy finansowej kategorii – wyniku finansowego. Wynik finansowy w większym stopniu aniżeli inne kategorie ekonomiczne jest wielkością trudną do rzetelnego ustalenia. Trudności i ograniczenia związane z konkretyzacją, a więc również z prawidłowym pomiarem realnych wyników, potęgują się i stają się szczególnie widoczne przy dynamicznych zmianach społeczno-ekonomicznych warunków gospodarowania. W tych warunkach obserwuje się znaczne rozbieżności pomiędzy kategoriami cen charakteryzowanymi z uwzględnieniem powiązania z upływem czasu. Biorąc pod uwagę ten punkt widzenia, przy wycenie można stosować trzy rodzaje cen: ceny historyczne (ceny uzyskania), ceny bieżące, ceny odtworzenia (ceny reprodukcyjne).

Zagadnienie poprawnej wyceny nabiera szczególnego znaczenia, gdy działalność gospodarczą prowadzi się w warunkach inflacji. Inflacja jako stan nierównowagi w gospodarce przejawia się wzrostem cen, istotnym dla stabilności miernika wykorzystywanego w rachunkowości. W konsekwencji ceny wykorzystywane do wyceny wykazują tendencję wzrostową, powodując zniekształcenia wielkości ekonomicznych ustalanych w rachunkowości. Wielkości te są ustalane

za pomocą pieniądza, który w warunkach inflacyjnego wzrostu cen ma coraz mniejszą wartość.

Wielkości ekonomiczne ustalane w takich warunkach pochodzą z różnych okresów i stąd są wyceniane za pomocą pieniądza o różnej wartości. Pomimo zastosowania miernika pieniężnego wielkości te są nieporównywalne. Kalkulowanie kosztów i cen przy przyjęciu za podstawę podlegającego systematycznej deprecjacji miernika pieniężnego powoduje w szczególności obliczanie nierealnie wysokich zysków. Dzieje się tak, gdyż w rachunku wyników, niezależnie od zastosowanego wariantu tego rachunku, przeciwstawiane sobie elementy są nieporównywalne. Na przykład koszty mierzone w pieniądzu o większej sile nabywczej przeciwstawiane są przychodom wyrażonym w pieniądzu o mniejszej sile nabywczej. Ustalony w ten sposób wynik nie jest już jednorodną kategorią ekonomiczną, lecz staje się wypadkową, której wartość jest sumą osiągniętych wyników ekonomicznych i skutków oddziaływania inflacyjnych zmian wartości jednostki pieniężnej. Ustalone w ten sposób wyniki finansowe przestają być realnym miernikiem efektywności gospodarowania i nie informują dostatecznie o możliwościach reprodukcyjnych. Tak ustalony wynik finansowy nie tylko traci swe walory informacyjne, ale także potęguje spadek wartości pieniądza poprzez rozdysponowanie nierealnych wyników. W ten sposób nieprawidłowości w ustalaniu wartości zużycia zasobów do prowadzenia działalności oraz wytwarzanych i sprzedawanych produktów, skupiające się przez rachunkowe sposoby pomiaru wyniku finansowego, stają się jeszcze jednym czynnikiem pobudzającym procesy inflacyjne. Formalnie wykazane wyniki finansowe, nie mając odpowiednika w strukturze rzeczowej, powodują wzrost popytu, który nie może być pokryty podażą, co odpowiednio narusza równowagę rynkową. Należy w tym miejscu zauważyć, że teoria rachunkowości, mając na uwadze ochronę interesów jednostki gospodarczej przed niszczącym, jeżeli chodzi o procesy reprodukcyjne, podziałem fikcyjnych zysków, odwołuje się do wspomnianej już zasady handlowej ostrożności, którą w odniesieniu do wyniku finansowego można wyrazić formułą: lepszy wynik mniejszy niż przesadzony (por. [Bień 1995]).

Rozmiary inflacyjnych zniekształceń wyniku finansowego zależą od wielu czynników o różnej sile oddziaływania i różnym znaczeniu. Decydujące znaczenie ma nasilenie zjawisk inflacyjnych i związana z tym dynamika szeroko rozumianych cen. Skumulowana stopa inflacji za okres trzech lat osiągająca lub przekraczająca 100% stanowi jeden z istotnych warunków uznania gospodarki za hiperinflacyjną⁷. Ważną rolę odgrywa również długość cyklu rotacyjnego prowadzonej działalności gospodarczej. Im rotacja zaangażowanego w działal-

---

⁷ Por. Międzynarodowy standard rachunkowości nr 29 „Sprawozdawczość finansowa w warunkach hiperinflacji” [MSSF 2011].

ność gospodarczą majątku jest wolniejsza, tym dotkliwiej jednostka gospodarcza odczuwa skutki inflacji, które się w tym wypadku sumują. Należy zauważyć, że w niektórych sytuacjach cykl rotacyjny jest zależny od specyfiki prowadzonej działalności gospodarczej, bądź nawet warunków naturalnych. Skutki zjawisk inflacyjnych są też uzależnione od struktury majątku i kapitałów jednostki gospodarczej. Majątek trwały, reprodukowany wolniej niż majątek obrotowy, narażony jest nieustannie na procesy inflacyjne. Majątek obrotowy, odtwarzający się z reguły w krótszym cyklu rotacyjnym, broni się skuteczniej przed niekorzystnymi skutkami inflacji. W warunkach inflacji korzystne jest również finansowanie działalności za pomocą kapitału obcego, zwłaszcza w postaci zobowiązań płynnych. Stąd też zasoby jednostki gospodarczej, pod względem możliwości ich ochrony przed destrukcyjnym działaniem inflacji, dzielone są na pozycje pieniężne i pozycje niepieniężne. Wyróżnienie zaś pozycji pieniężnych (aktywów pieniężnych i zobowiązań pieniężnych) prowadzi w konsekwencji do ustalania zysków i strat z tytułu ich posiadania.

8. Koncepcje zachowania kapitału

Deformacje inflacyjne prowadzą w konsekwencji do zniekształcenia danych sprawozdawczości finansowej. Stojąc na gruncie porównywalności danych źródłowych, należy przeliczyć je na wielkości według cen porównywalnych. W toku dokonywanych korekt korygowanie wielkości pozostających pod wpływem inflacji poprzez stosowne obniżenie danej kategorii o czynnik inflacji prowadzi do zerwania więzi tak ustalonej kategorii z jej poziomem w rzeczywistości gospodarczej. Stąd też doprowadzenie do porównywalności następuje przez odpowiednie podniesienie wielkości pozostających pod wpływem inflacji w okresach poprzednich [Micherda, Górka i Szulc 2011, s. 48 i 49]. Problem poprawności wyceny, tj. oparcia jej na zrewaloryzowanej wartości, w warunkach inflacyjnego ruchu cen jest jednak zagadnieniem szerszym i może być rozwiązywany różnie w zależności od podejścia w rozpatrywaniu powiązań między majątkiem i kapitałami. Podejścia te, charakterystyczne dla odmiennych systemów gospodarowania, określić można jako majątkowe i kapitałowe.

Stosowana praktyka aktualizacji wartości majątku trwałego wydaje się niewystarczająca w stosunku do potrzeb zarówno rachunku ekonomicznego, jak i realiów polskiej gospodarki. Jest ona aktem jednorazowym, okresowo stosowanym, a jej zasady są każdorazowo i pod wpływem doraźnych potrzeb szczegółowo określane właściwymi przepisami wykonawczymi. Postulować tu więc można rozwiązanie bardziej kompleksowe, o większej wartości poznawczej i nie narażone na dezaktualizację, tj. ciągłą aktualizację wartości funkcjonującą na

zasadach trwałego elementu systemowego rachunkowości. Należy jednak zauważyć, że systematyczna waloryzacja majątku, mimo przekonującej argumentacji merytorycznej, stwarza pewne ograniczenia. Można do nich zaliczyć założenie przyjęcia stopy inflacji do aktualizacji wartości środków trwałych. Tak przeprowadzona waloryzacja nie zapewnia nawet pełnej reprodukcji prostej i wymaga dodatkowego korygowania wartości odpisów amortyzacyjnych. Wydaje się, że złożona i wieloaspektowa problematyka waloryzacji majątku, mimo dotychczasowych doświadczeń praktyki i innych proponowanych rozwiązań, jest zagadnieniem otwartym i wymagającym dalszych studiów i badań.

Zagadnienia pomiaru wartościowego w warunkach inflacji oraz wynikające stąd zniekształcenia nie są nowe. W gospodarce rozwiniętych krajów zachodnich zwracano już na nie uwagę, co znalazło wyraz w postaci rachunkowości inflacyjnej. Powstało wiele koncepcji pozwalających zrealizować zasadę zachowania kapitału nominalnego, realnego bądź rzeczowego (MSR 29)⁸.

Zasada zachowania kapitału nominalnego jest zrealizowana, jeżeli nominalna wartość kapitału własnego na koniec okresu nie jest mniejsza od jego wartości na początek tego okresu. Pieniądz jest w tej koncepcji miarą wartości majątku i wyniku finansowego. Majątek uważa się za stały i zachowany w niezmienionym stanie, jeżeli przychody okresu pokrywają rozchód dóbr, wyceniony na poziomie rzeczywistych cen zakupu. Koncepcja nie uwzględnia inflacyjnego spadku wartości pieniądza, co prowadzi w warunkach inflacji do utraty substancji majątkowej (kapitałów) jednostki gospodarczej.

O stałości kapitału własnego według zasady zachowania kapitału realnego można mówić wówczas, gdy jego wartość na koniec okresu wyraża ogólną siłę nabywczą nie mniejszą, niż wynosiła jego wartość na początek tego okresu. Pieniądz stanowi w tym przypadku tylko jednostkę obliczeniową, miarą wartości majątku netto i zysku jest natomiast koszyk dóbr, który tworzy podłoże określonego wskaźnika cen. I w tym przypadku z reguły ma miejsce utrata substancji majątkowej (kapitałów) jednostki gospodarczej.

O stałości kapitału własnego według zasady zachowania kapitału rzeczowego (substancji majątkowej) można mówić zaś, jeżeli jego wartość na koniec okresu odpowiada co najmniej aktualnej wartości tych składników majątkowych, których źródłem finansowania był on na początek tego okresu. W tym przypadku przedmiotem zainteresowania jest będący do dyspozycji jednostki gospodarczej majątek na początek okresu. Jest to sytuacja, w której możliwe jest odkupienie tego majątku w nowych warunkach cenowych.

---

⁸ Koncepcje te omówione są w opracowaniach [Micherda 1992; *Współczesne problemy...* 1991].

Przedstawione główne koncepcje pomiaru i prezentacji kapitału własnego w warunkach inflacji prowadzą do odpowiadającego im rachunku wyceny majątku i związanej z nią wyceny kosztów, do zastosowania w tej wycenie określonej koncepcji cen. Koncepcjom tym odpowiada zróżnicowanie cen według upływu czasu (przeszłość, teraźniejszość, przyszłość), co prowadzi do posługiwania się, jak już wspomniano, cenami historycznymi, bieżącymi i odtworzenia. Należy podkreślić oczywistą zgodność ustaleń w zakresie wielkości wyniku finansowego jednostki gospodarczej w rachunku zasobów i przychodowo-kosztowym. Wynika to ze spójności rachunku zasobów z rachunkiem związanych z nimi strumieni.

Wybór określonej zasady zachowania kapitału własnego, określonej koncepcji wyceny majątku i kosztów, a w istocie wyniku finansowego następuje w postaci przetargu pomiędzy zainteresowanymi stronami i musi być rozpatrywany na różnych płaszczyznach, np. wierzycieli i właścicieli, akcjonariuszy bądź udziałowców i zarządu, państwa i jednostki gospodarczej przy określaniu podstawy wymiaru podatków itp. Praktyka państw o gospodarce rynkowej pokazuje różne doświadczenia w zakresie stosowanych koncepcji i szczegółowych rozwiązań rachunku inflacyjnego. Przepisy prawne, głównie podatkowe, oparte są z reguły na koncepcji nominalizmu i wycenie z zastosowaniem kosztu historycznego. Koncepcje te oraz wiele ich odmian zasługują na uwagę, zwłaszcza w warunkach przemian w systemie gospodarowania. Opierają się one na słusznej rezygnacji z części wyniku finansowego związanej z potrzebami reprodukcyjnymi, zapewniającymi możliwości zachowania i rozwoju jednostki gospodarczej samofinansującej swą działalność, a także z ograniczeniem inflacji przez rezygnację z inflacyjnego podziału nadmiernych zysków kierowanych na cele konsumpcyjne.

Koncepcje rachunkowości, biorąc słusznie za podstawę rozwiązania światowe związane z rynkowym sposobem gospodarowania, dają znaczne możliwości w zakresie wyceny i uwzględnienia w nich inflacji. Wykorzystanie tych możliwości powinno prowadzić do uzyskania istotnego dla realizacji analitycznej funkcji rachunkowości i tym samym efektywności gospodarowania „wiernego obrazu”.

9. Podsumowanie

Niekwestionowanym celem rachunkowości jest uzyskanie wiarygodnego obrazu działalności podmiotów, głównie w postaci sprawozdania finansowego oraz ocen i opinii o tym sprawozdaniu. W realizacji tego celu fundamentalne znaczenie ma poprawna kwantyfikacja wartości przejawów życia gospodarczego. Kwantyfikacja w wartości pozostaje współcześnie pod wpływem wielu uwarunkowań, których uwzględnienie w rachunkowości jest przedmiotem zainteresowa-

nia i stosownych regulacji. Przykładem w tym zakresie może być projekt dotyczący wartości szacunkowych, ich zmian i ich ujęcia w księgach rachunkowych oraz ujawniania w sprawozdaniu finansowym (por. [Projekt KSR nr 7... 2011]). Podejmowane są też w nowych obszarach wyzwania stojące przed współczesną rachunkowością, czego przykładem może być potrzeba stworzenia metodyki ujęcia zasobów wiedzy (por. [Niemczyk 2011]).

Z rozwiązań prezentowanych w opracowaniu nasuwają się wyraźne wnioski:

- system rachunkowości znajduje się w ustawnym rozwoju,
- współczesna rachunkowość ma wiele uwarunkowań wynikających ze specyfiki gospodarki rynkowej,
- rachunkowość nie pozostaje bierna na wyzwania współczesności, stara się nieustannie doskonalić swoje rozwiązania systemowe,
- od skutecznego reagowania na uwarunkowania rynku zależy znaczenie rachunkowości w gospodarce rynkowej.

Literatura

- Biblia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* [2009], Wydawnictwo Święty Wojciech, Warszawa.
- Bień W. [1995], *Zyskowność firmy i podział zysku przy wysokiej inflacji*, „Rachunkowość”, nr 2.
- Dobija M. [1997], *Rachunkowość zarządcza i controlling*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dobija M. [2006], *Wartość godziwa jako kryterium prawdy w teorii ekonomicznej* [w:] *Dążenie do prawdy w naukach ekonomicznych*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Gut P. [2006], *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, C.H. Beck, Warszawa.
- Hasik W. [2005], *Wartość godziwa a bezpieczeństwo obrotu gospodarczego* [w:] *Sprawozdawczość i rewizja finansowa w procesie poprawy bezpieczeństwa obrotu gospodarczego*, red. B. Micherda, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Hass-Symotiuk M., Mućko P. [2005], *Subiektywne oceny w sprawozdaniu finansowym sporządzonym według MSSF* [w:] *Sprawozdawczość i rewizja finansowa w procesie poprawy bezpieczeństwa obrotu gospodarczego*, red. B. Micherda, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Hendriksen E.A., van Breda M.F. [2002], *Teoria rachunkowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Hulicka M. [2008], *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Jackson C.W. [2008], *Bajki w świecie biznesu. Mroczna prawda o fałszowaniu sprawozdań finansowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kamela-Sowińska A. [2003], *Skąd się wzięła sprawa Enronu?* „Rachunkowość”, nr 4.

- Kodeks etyki zawodowych księgowych z lipca 2009* [2011], International Federation of Accountants i Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.
- Kodeks Zawodowej Etyki w Rachunkowości* [2007] Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Kutera M., Hołda A., Surdykowska S.T. [2006], *Oszustwa księgowe. Teoria i praktyka*, Difin, Warszawa.
- Kutera M., Surdykowska S.T. [2009], *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.
- Micherda B. [1992], *Wycena w warunkach inflacji*, WSiP, Warszawa.
- Micherda B. [2006], *Problemy wiarygodności sprawozdania finansowego*, Difin, Warszawa.
- Micherda B., Górka Ł., Szulc M. [2011], *Zarządcza interpretacja sprawozdania finansowego*, Difin, Warszawa.
- Międzynarodowe Standardy Rewizji Finansowej (MSRF)* [2005], Stowarzyszenie Księgowych w Polsce i Krajowa Izba Biegłych Rewidentów, Warszawa.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSFF)* [2011], Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.
- Niemczyk L. [2011], *Rachunkowość wiedzy. Suplement do podręcznika pt. Rachunkowość finansowa*, Rzeszów.
- Piaszczyk A. [2011], *System kontroli przedsiębiorstwa w gospodarce pokryzysowej na przykładzie jednostek zainteresowania publicznego*, C.H. Beck, Warszawa.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Biblia Tysiąclecia* [1982], Wydawnictwo Pallottinum, Poznań–Warszawa.
- Podstawy rachunkowości. Aspekty teoretyczne i praktyczne* [2005], red. B. Micherda, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Projekt KSR nr 7: Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja* [2011], „Rachunkowość”, nr 10.
- Propozycja wprowadzenia wartości godziwej do dyrektyw Unii Europejskiej* [2000], „Rachunkowość”, nr 7.
- VIII dyrektywa UE (Dyrektywa 2006/43/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 17.05.2006 r.) w sprawie ustawowych badań rocznych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych, Dz.Urz. UE L157 z 9.06.2006 r.
- Schneider K. [2007], *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, PWE, Warszawa.
- Stiglitz J.E. [2006], *Szalone lata dziewięćdziesiąte*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Surdykowska S.T. [2003], *Nieporozumienia wokół rachunkowości – syndrom „rachunkowości kreatywnej”* [w:] *Współczesna rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi i administracyjnymi*, red. B. Micherda, Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Marketingu w Chrzanowie, Chrzanów.
- Szychta A. [1996], *Teoria rachunkowości Richarda Mattessicha w świetle podstawowych kierunków rozwoju nauki rachunkowości*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości, Warszawa.

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości [2011] tekst ujednolicony, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa.

Wąsowicz W. [2005], *Kreatywna rachunkowość; fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.

Współczesne problemy rachunkowości [1991], red. A. Jarugowa, PWE, Warszawa.

The Contemporary Conditions of Quantification in Accounting

The major objective of accounting is to assess resources and results of business activities on the basis of value-based measures. The achievement of this objective is more complex in the process of assessing fair value. It may lead to the accusations of so called creative accounting. The reliability of valuations in accounting must consider subjective judgment, relativity as well as the threats resulting from the effects of inflation. Therefore, attention should be given to the accounting concepts of the behaviour of capital.

Bronisław Micherda – profesor doktor habilitowany, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Finansów, Katedra Rachunkowości Finansowej.

Zainteresowania naukowo-badawcze: metodologia rachunkowości, analiza finansowa, badanie sprawozdań finansowych.

e-mail: micherdb@uek.krakow.pl

Małgorzata Szulc – doktor, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Finansów, Katedra Rachunkowości Finansowej.

Zainteresowania naukowo-badawcze: rachunkowość finansowa, rachunek kosztów, rewizja finansowa, podatki.

e-mail: szulcm@uek.krakow.pl